

Nabeschouwing

Er zijn een paar vragen die onbeantwoord blijven en waaraan niet voorbij gegaan mag worden.

Wat zou er nodig zijn geweest om een optimaal effectief optreden van de D'66-deelnemers aan het kabinet te bereiken en wat zou daar het gevolg van zijn geweest? Als de veel geroemde en verguisde brugfunctie van D'66 optimaal was geweest, was het kabinet-Van Agt II dan wél een succes geworden? Hoe had die brugfunctie optimaal kunnen zijn?

Het antwoord kan pas worden gegeven als daaraan toch ook een eigen interpretatie van de gebeurtenissen vooraf is gegaan. Trouwens, op zoek naar feiten en meningen mag deze versie best aan de vorige tien worden toegevoegd. Het antwoord op die gestelde vragen kan misschien ook voor de toekomst van betekenis zijn. Hieraan is het eerste deel van deze nabeschouwing gewijd.

In het tweede deel wil ik een aantal opmerkingen van meer algemeen politieke aard maken waartoe deze gesprekken aanleiding gaven, om dan in deel III af te ronden met enkele bespiegelingen over de toekomstige politieke verhoudingen.

*
**

Deze gesprekken onderstrepen wat velen al vermoedden: het kabinet-Van Agt II was een ellendig kabinet dat, om met Zeevalking te spreken, slechts tot derderangs-besluiten in staat was. Voor die conclusie zijn genoeg elementen in de gesprekken opgevoerd en men kan hoogstens van mening verschillen over het gewicht dat eraan wordt toegekend, of dat ik eraan toeken.

Het kabinet met de drie politieke leiders Van Agt, Den Uyl en Terlouw kon eenvoudig niet bestaan vanwege de last van het verleden en vanwege de toekomst waarop het niet was voorbereid. Het verleden gesymboliseerd in de 10 jaar onvrijwillige omgang van Den Uyl met Van Agt in verschillende rollen, met in dit laatste jaar als gewantrouwd toezienend voogd Jan Terlouw. Maar, deze keer in een rolverdeling die een conflict voorspelbaar maakte. Tussen Van Agt en Den Uyl vanwege de rolwisseling ('Dries op de plaats waar Joop vroeger zat', Van Mierlo) in het persoonlijke vlak, en vanwege de voorgenomen bezuinigingen op de sociale zekerheid waartoe het regeerakkoord verplichtte (en die voor rekening van Den Uyl kwamen) op het zakelijke vlak.

De derde in het spel, Jan Terlouw, droeg het verleden met zich mee in de vorm van een groot electoraal succes en de ambitie de industriële vernieuwing op Economische Zaken zélf gestalte te geven. De rolverdeling, plus het gemorrel aan de EZ-portefeuille door (in)formateur Van Thijn, ten gunste van Den Uyl en Sociale Zaken en Werkgelegenheid, stond garant voor een conflict tussen de verliezer en de winnaar van de verkiezingen '81. Daarin hoefde Van Agt slechts van tijd tot tijd positie te kiezen.

De last van het verleden was ook de erfenis van het door Van Agt aangevoerde kabinet Van Agt-Wiegel. Tastbaar bewijs vormde de ruim 4,5 miljard oningevulde bezuinigingen voor de begroting '82 die de formateurs/onderhandelaars op het bord vonden. Daarop was merkwaardig genoeg noch de PvdA, noch D'66 voorbereid. Nog tastbaarder was het dreigend overheidstekort over 1981, dat niet zoals gepland 6,5% was, maar ver over de 10% dreigde te schieten. Een symbool van een toekomst waarop dit kabinet niet was voorbereid.

De financieel-economische erfenis stond in schrille tegenstelling tot de verkiezingsprogramma's en beloftes van met name de PvdA. Het regeerakkoord dat dit in banen moest leiden was een mengsel van water en olie. Onder tafel werd de formatie inhoudelijk op volle sterkte voortgezet, boven de tafel speelde het kabinet zijn rol, zij het met een onthechte voorzitter en aanvoerder van het geheel.

Dit kabinet was niet opgewassen tegen de uitzonderlijk hoge eisen die gesteld werden en worden aan een regering in deze periode van sociaal-economische stagnatie. Dat bleek al toen Van Agt alras moest melden aan een verbaasde Tweede Kamer dat zich een unicum in de parlementaire historie had voorgedaan: nog voor de regeringsverklaring was afgelegd was het kabinet al uiteengevallen. Dat het gelijmd werd en doormoderde tot de voorjaarsnota om dan definitief te vallen is slechts 'eindspel' geweest. Het lijkt er veel op dat het kabinet eigenlijk nooit heeft bestaan.

Onvermijdelijk

De discussie of het driepartijkabinet gezamenlijk demissionair had kunnen aanblijven (Van Mierlo) laat ik onder het hoofdstuk 'als nou eens' rusten. Tegen de praktische haalbaarheid van die constructie zijn daarbij nog zoveel argumenten aangevoerd, dat het niet erg realistisch is om er diep op in te gaan.

Het is triest voor de Democraten, maar ze moeten erkennen dat de coalitie die in '81 in feite inzet was van de verkiezingen, en de enige combinatie die D'66 wilde, tot mislukken gedoemd was. Dat wil zeggen: met die erfenis, met die personele samenstelling en zetelverdeling en dat onderlinge wantrouwen kon het niet. Dit geconstateerd hebbende in de loop van de beginmaanden van het kabinet-Van Agt II heeft iedereen vervolgens gekozen voor lijfsbehoud. Behalve D'66...

De PvdA verkoos eenheid in eigen kring boven risico's ten koste van een

door Van Agt aangevoerd en bij de achterban impopulair kabinet. Het CDA koos voor de macht en had D'66 nodig om de passage naar de VVD te overbruggen.

En D'66 had eigenlijk geen keuze meer. Andere coalities waren onmogelijk en de plicht riep het beleid te voeren waarvan de bewindslieden dachten dat het gevoerd moest worden.

Het echec van het kabinet-Van Agt II was daarmee het echec van D'66 geworden. Dat was de logische uitkomst van een mislukt avontuur. Alleen een zeer 'lepe' partijpolitieke opstelling had D'66 in een positie kunnen brengen voor of tijdens de breuk bij de voorjaarsnota waaruit het zich electoraal nog had kunnen redden. De gesprekken wijzen uit dat die weg er niet was, en wel om twee redenen niet.

De eerste is de 'ziel' van de partij (Brinkhorst) die niet zou verdragen een andere partijpolitieke keuze te maken nádat de inhoudelijke keuze voor het voorstel van Van Agt was gemaakt. Ook in de reacties van de andere bewindslieden van D'66 overheerst het bestuurlijk denken op dit punt opvallend sterk.

De tweede reden waarom er geen weg terug was, noch een echte weg vóóruit: de blokkade van een VVD/CDA-kabinet. In die politieke verhoudingen zal een partij niet zonder verkiezingen overstappen naar een andere coalitie. Zeker niet D'66, dat op dit punt zuiver in de leer is.

Maar de dreiging dat die coalitie mogelijk was had tijdens en na de formatie D'66 een heel andere positie gegeven. Wellicht had de PvdA dan niet eens aan het kabinet willen beginnen, of op andere voorwaarden. Het had het CDA niet ongeschonden uit de formatie van '82 doen komen. En D'66? Slechter dan nu kan het niet.

De blokkade is een koekoeksjong in een ander staatkundig nest gebleken. Ook als men erkent dat de uitspraak van Van Mierlo waar is dat 'het mechanisme van D'66 ligt in zijn correspondance met links, en het meest nabije links is de PvdA'. Het doel is duidelijkheid voor de verkiezingen te scheppen, maar de blokkade-resolutie gaf een middel dat geen levenskrachtig jong uit een nest liet kruipen, waardoor er ook geen duidelijkheid ná de verkiezingen kwam.

Met het juli-congres 1982 heeft D'66 afscheid genomen van het blokkadedenken. Een jaar te laat?

Uit de gesprekken blijkt twijfel over de genomen beslissing in een interim-kabinet door te regeren, ook al was de keuze onvermijdelijk nadat het eindvoorstel van Van Agt door D'66 werd gesteund. Met 'twijfel aan een onvermijdelijkheid' is de deelname van D'66 aan het kabinet-Van Agt III wellicht voldoende gesymboliseerd. Dat die formulering zich niet goed aan de kiezer laat uitleggen is bij de verkiezingen op 8 september gebleken.

Eensgezind

In de gesprekken komt het probleem van de machtsvorming en machtsuitoefening regelmatig terug.

Voor machtsuitoefening is het nodig om te zoeken naar elementen die verenigen. In Nederland spreken we dan over coalitiepartijen in een kabinet, of, zoals in de praktijk blijkt, van vakministers in een ministerraad, die zoeken naar overeenkomsten. Voor machtsvorming is het aanscherpen van verschillen tussen partijen een levensvoorwaarde.

Maar, als er één conclusie te trekken is uit deze interviews, dan is het dat zowel voor machtsvorming als voor machtsuitoefening een partij in haar eigen optreden eensgezind moet opereren.

Voor het slagen van de brugfunctie in machiavellistische zin, als bedoeld door Van Mierlo en Brinkhorst, was een normaal funktionerend kabinet nodig, waarin gegeven en genomen wordt.

Hoe dan ook, vanuit D'66 was in elk geval nodig geweest: een permanente communicatie tussen de bewindslieden onderling, regelmatige communicatie met de fractie en een naar buiten toe op het juiste moment tonen waar de D'66-bewindslieden voor stonden. Kortom: een beleid, een rolopvatting en een uitleg.

De bewindslieden zijn daar zeer openhartig over: er heeft veel aan ontbroken. De tijd ontbrak om een routine te ontwikkelen, maar zoals Nypels opmerkt, je moet je er tegen wapenen want alle krachten werken een andere richting uit. De knokploeg-instelling ontbrak en daar weten anderen dan wel raad mee.

Het merkwaardige is dat er geen grote inhoudelijke politieke verschillen bestonden tussen bewindslieden en fractie of bewindslieden onderling. De hang naar de PvdA van Hans van Mierlo werd niet gedeeld door Terlouw, dat is een oud en bekend gegeven. Van daaruit dachten beiden anders over oorzaak en aanpak van de problemen, ook dat is bekend. Hoewel er dus nuanceverschillen waren, bleek toch uiteindelijk steeds het beleid dat D'66 op wezenlijke punten moest voeren niet het grootste probleem te zijn.

De overgang van oppositie naar bestuur is misschien wat snel gegaan, zei Ineke Lambers. Dat gold ook voor het beleid dat Terlouw in het kabinet-Van Agt II voerde. De fractie, en in het verlengde de partij, en de kiezers, bleven van uitleg vrijwel verstoken.

Had het kabinet het kunnen redden met een volmaakte brugfunctie van D'66? Er zijn nauwelijks aanwijzingen om die vraag positief te beantwoorden.

Dat doet niet af aan de constatering dat binnen D'66 een paar zaken niet goed geregeld waren. Noch over het politieke leiderschap, noch over het praktische funktionieren van een ploeg bewindslieden, noch over de centrale rol van de fractievoorzitter was een duidelijk beeld in D'66. Dat in de praktijk van een permanent in crisis verkerend kabinet 'rolopvattin-

gen' zich niet konden ontwikkelen lag voor de hand. Over de kwestie van het politieke leiderschap wordt door D'66 wel erg naïef gesproken. Brinkhorst was en voelde zich parlementair leider en niet de politieke leider. Terlouw was politiek leider maar voelde zich vooral minister van de Staat der Nederlanden. In zo'n korte periode was het beeldbepalende gezicht van de partij niet te vervangen. Wat bleef was een vacuüm. Nu er geen tijd gegund was om dat op te vullen, had duidelijker op een meer politieke rol van Terlouw moeten worden aangedrongen. Die had nu 'geen tijd'. En vervolgens werd hem geen tijd gegund.

Verzuchting

Er is nog iets anders uit de gesprekken te concluderen. Want tot nu toe sprak ik over de deelnemers aan het politieke spel.

De toeschouwer gaat niet vrijuit als hij niet een aantal verzuchtingen van de bewindslieden meeweegt bij hun oordeel. Is niet het verwachtingspatroon te hoog gespannen geweest bij velen die in '81 op D'66 stemden? Per definitie moest dat tot teleurstellingen leiden, blijkt het algemene oordeel achteraf te zijn. Dat maakt de teleurstelling van september '82 binnen D'66 zo te horen er niet minder op, maar de klap werd verwacht. Alleen, niet zó hard...

Het is goed nog even in te gaan op de hooggespannen verwachtingen waaraan een partij die deelneemt in een kabinet, moet voldoen, en waaraan haar bewindslieden moeten voldoen. De dag van een bewindsman is volgebouwd met afspraken. Ieder legt zijn huiswerk op tafel, hij tekent bij wijze van spreken lopend tussen twee vergaderingen door miljoenen-subsidies en is met zes instanties op hetzelfde moment in onderhandeling. Er wordt van alle kanten aan hem getrokken en het belang van het departement staat voorop. In de ministerraad moet hij op het juiste moment zijn mond houden want anders kost het geld, en van wat hij met collega's afspreekt moet hij hopen dat het wordt nageleefd, partijgenoot of niet. Vanaf de dag dat hij binnenkomt behoort hij alles te weten en geen aanloopmoeilijkheden te kennen. De Kamer is zijn vijand en zijn secretaresse zijn grote steun bij het afschermen voor politieke contacten, en hij ontdekt dat het beleid van zijn voorganger zo slecht nog niet was. De materie is vaak ingewikkeld, de tijd kort, de stroom tegen en de ondankbaarheid groot. Om van de pers maar te zwijgen.

Zo ongeveer rijst het karikaturale beeld op van het ministerschap of staatssecretarisschap.

Laat het overdreven zijn, laat het onnodig zwaarmoedig zijn opgevat, laat het onervarenheid zijn en laten we alles minder zwart zien. Zelfs in een grijze tint gezien moet iedere beginnende bewindspersoon dan nog enig respijt worden gegund bij het aanvatten van zo'n taak. De verzuchting van een bewindsman dat de D'66-afdeling Lutjebroek misschien wat meer begrip mocht opbrengen dat zij niet op haar wenken kon worden

bediend, lijkt dan ook niet geheel onterecht. Wij delen een cultuur van ongeduld met nogal wat PvdA-ers, zei Glastra van Loon hierover. Het moet allemaal binnen enkele weken geregeld zijn. Geen afval meer in de oceaan, gasboringen meteen stoppen, woningen direct van de slooplijst halen.

De smalle marges in de democratie zijn spreekwoordelijk. Maar daarmee nog niet makkelijker te accepteren...

Bestuurbaarheid

Intussen is er geen reden voor optimisme over de bestuurbaarheid en het sturend vermogen van de rijksoverheid, blijkt uit de mond van verschillende ex-bewindslieden. Het vertragend en frustrerend effect van de bureaucratie maakt het moeilijk daadkrachtig beleid te voeren.

Het gevolg lijkt te zijn dat er dermate geringe beleidsmarges zijn voor nieuwe bewindslieden dat het de zin ontnemt aan een politieke wisseling van de macht. Het belang van 'beeldvorming', van 'optiek' neemt toe, want werkelijke veranderingen zijn binnen een redelijk overzienbare termijn niet te constateren.

Vandaar de grote nadruk op iets als een banenplan van Den Uyl, waarvan ook diegenen die de noodzaak van een gericht werkgelegenheidsbeleid onderschrijven, moeten toegeven dat het voor het grootste deel uit lucht bestond. Het geld ervoor moest van andere begrotingen komen, waar de bezuinigingen eerst werkgelegenheid zouden hebben gekost. Niettemin stond het banenplan tot aan de breuk in het kabinet-Van Agt II voor een 'fundamenteel ander beleid'. Dat het daarna in de PvdA opvallend stil geworden is over dit banenplan onderstreept dat het vooral een kwestie van beeldvorming was.

Vandaar ook dat nooit echt geaccepteerd is ter linker zijde dat eenzelfde premier Van Agt eerst een kabinet met de VVD en vervolgens met PvdA en D'66 aanvoerde. Ook daar is het de optiek die velen de adem beneemt, maar dat is een realiteit waarmee men te rekenen heeft. Het ressentiment tegen Van Agt en het CDA zit diep, releveert Zeevalking. Trouwens, Van Agt heeft nooit de indruk gegeven dat hij zelf het zo logisch vond leiding te geven aan dit tweede kabinet.

Vandaar ook dat er onder D'66-ers zoveel twijfel is blijven bestaan aan regeren met het CDA in een interim-kabinet. Er was geen keuze en alle zakelijke elementen pleitten voor de gevolgde koers. Maar politiek is voor een heel klein gedeelte zakelijk, zei Jan Terlouw terecht al eerder in dit boek.

Wat betreft een ander somber aspect van de bestuurbaarheid, namelijk het functioneren van de ministerraad worden bange vermoedens door deze gesprekken bevestigd. Het is bijna ondoenlijk om tot geïntegreerd beleid te komen, uitvoeringscontrole ontbreekt en departementale oogkleppen worden ten behoeve van die vergaderingen gemonteerd bij

binnenkomst van het Catshuis. 14 Directeuren van werkmaatschappijen bijeen, aldus Rood. Het onderstreept de noodzaak serieus iets te doen aan het functioneren van Nederlands hoogste bestuursorgaan. Invloed van de kiezer op de te vormen regering is vanouds een punt dat in D'66 aandacht heeft. Men heeft zich ook af te vragen of dat wel genoeg is, want wat voor een soort beleid kan een regering van welke kleur dan ook voeren als het roer niet werkt en het schip een koers houdt die het resultaat is van allerlei toevalligheden? Dat moet wel tot teleurstellingen leiden.

Idee en macht

Het thema idee en macht heeft bij bijna elk van de gesprekken een rol gespeeld. Moet je, desnoods ten koste van veel, je ideeën zelf uitvoeren of moet je ze slechts op de marktplaats brengen en er anderen mee laten weglopen? Voorlopig lijkt dit dilemma van Brinkhorst e.a. zichzelf te hebben opgelost doordat zelf uitvoeren van ideeën er de komende tijd niet inzit.

Er rijst een paradoxaal beeld op uit de discussie in D'66. Wat is het geval? Om ideeën te produceren en daarvoor mensen aan te trekken is een partijorganisatie nodig. Die heeft 'professionals' nodig, anders is het snel afgelopen. Maar die willen deelnemen aan de macht en zelf aan het roer staan. Er volgt regeringsdeelname, noodgedwongen in een coalitie met grotere partijen. Dan worden compromissen gesloten, worden dingen toegegeven die jaren lang als een zuiver idee waren gekoesterd. Idealisme dat nog niet aan de realiteit was getoetst. Dus ontstaat er verwarring. Omdat velen op ideeën zijn afgekomen en organisatorisch geen belangstelling hebben, individualistisch zijn, zijn de communicatielijnen slecht. En dus ontstaat er onbegrip, ontevredenheid en slaat het idealisme om in cynisme. Noch van de macht, noch van de ideeën heeft men tenslotte profijt want ze zijn niet met elkaar in overeenstemming te brengen. Veel komt aan op 'uitgekookt' leiderschap dat aan blijft voelen wat de basis wil, en communiceert. Wie zijn oor te luisteren legt bij de Engelse liberalen, die al jaren lang in feite door het kiessysteem buiten de regering worden gehouden, hoort dat het deze cyclus is die zij het meeste vrezen als ze wél tot verantwoordelijkheid zouden worden geroepen. Het is ook het beeld dat men van D'66 krijgt in het politieke crisisjaar '81-'82. Het valt echter op dat in de voorgaande gesprekken de visie overheerst dat D'66, hoewel in permanente worsteling, door haar plaats in het politieke spectrum, haar kwalitatieve inbreng en (misschien) haar omvang in de toekomst dit dilemma macht tegenover idee accepteert. Niet de macht alleen, niet het idee alleen; maar een synthese zoeken en potentieel regeringspartner blijven. 'Wij staan niet ergens tussen, wij staan ergens anders,' zegt Scheltema. Wel met de benen op de grond, en onafhankelijk, zegt Glastra van Loon, om vandaaruit invloed uit te oefenen op gematigde PvdA-ers, op progressieve VVD-ers en wachten op de kans met hen

gezamenlijk iets te doen. Men zou daar aan toe kunnen voegen: intussen het vrijzinnige gedachtengoed uitbouwen en gewoon doen in plaats van iets geweldigs aan te kondigen.

Kansen

'It's in the air', aldus Terlouw, sprekend over de verschuiving naar rechts bij de laatste verkiezingen. In dat licht gezien kon de breuk in het tweede kabinet-Van Agt wel eens grotere gevolgen hebben dan door de brekers was voorzien. Labour werd weggestemd waarvoor de ijzeren maagd Thatcher in de plaats kwam. Denemarken verwisselde de socialistische regering voor een andere. Het lot van de SPD na Schmidt is bekend: de CDU-overwinning van maart '83 is van historische omvang. Dat in de hoog ontwikkelde en ook sterk sociaal ontwikkelde landen de economische stagnatie een trend naar behoudzucht te zien geeft, lijkt geen al te gewaagde veronderstelling. Dat het omgekeerde zich in de zuidelijke EG-landen voordoet, zegt meer over de politieke en maatschappelijke verschillen in ontwikkeling tussen Noord en Zuid in Europa.

Heeft links in Nederland zich zo geloofwaardig getoond om te veronderstellen dat het hier anders gaat? Het heeft de kans misschien niet echt gekregen. Maar kansen krijg je niet, die moet je creëren, zeker als Jan Terlouw gelijk heeft met zijn stelling dat de Nederlander 'midden' is. Wat voor D'66 in het klein speelt, het dilemma van het omgaan met de macht, speelt voor de gezamenlijke progressieve partijen in het groot. Het is slecht afgelopen met D'66 in die merkwaardige periode van regeringsdeelname, maar het is geprobeerd. Dat kon omdat D'66 groot genoeg was. Scheltema is hierover heel helder: 'Ik denk dat wij de rol moeten vervullen van de partij die in staat is dat percentage kiezers in het centrum te kunnen overhalen progressief te stemmen dat van belang is om de totale machtsverhouding te laten omslaan. Dat is in 1981 gebeurd.'

De kans lijkt voor jaren voorbij, maar misschien sluit dat dan aan bij de tijdgeest.

Zolang de Nederlandse politiek in beweging blijft, zal ook de partij D'66 in beweging blijven. Hetzij als oorzaak, hetzij als gevolg. De snelle groei in 1981 en het even snelle verlies in 1982 passen daarin. Het belang van de kabinetsdeelname voor de electorale positie zou je daarom kunnen relativeren. In '77 won Den Uyl 10 zetels, in '81 won Terlouw 9 zetels en in '82 won Nijpels er 10. Over de partijgrenzen heen bewegen zich vele kamerzetels per verkiezing. Komt dat omdat er onzuivere scheidslijnen in de huidige Nederlandse politiek bestaan, zoals Glastra van Loon opmerkt? Wat zuiver is zal de kiezer in de komende jaren vaststellen. Daarmee zijn voor D'66 veel factoren onzeker. Zal de VVD haar dubbele strategie succesvol kunnen afsluiten? Enerzijds wil men het CDA 'links passeren', anderzijds maakt de samenstelling van haar electoraat regeren met de PvdA onmogelijk. Zal de PvdA haar nieuwe meerderheidsstrategie ook

werkelijk via het politieke centrum zoeken?

Het blijft oppassen om na dit coalitie-avontuur te spreken over andere avonturen. Er zijn voorzichtige suggesties over een PvdA/VVD/D'66 coalitie gedaan. Het zou voor een doorbraak kunnen zorgen. Binnen D'66 is al langer aan die mogelijkheid gedacht en het is ook in '81 genoemd in de verkiezingen.

Een andere mogelijkheid is de ontwikkeling waarbij èn aan de beeldvorming èn aan zuiverder politieke scheidslijnen recht wordt gedaan: de eerste liberale premier van na de oorlog. Dat zou als het een premier van een CDA/VVD-kabinet is, de positie van de Nederlandse partijen helder onderscheiden, want dan zal het bij de volgende verkiezingen een echte keuze zijn voor een conservatief of een progressief kabinet. De VVD heeft dan werkelijk gekozen de conservatieve volkspartij van Nederland te worden, of is verdeeld geraakt. Het CDA echter blijft de coalitiepartner die kan wisselen, maar dan zonder haar premier te hoeven handhaven. Dat past ook beter in de traditie van de confessionele politiek. Maar die heeft de partij D'66 nooit willen versterken.

De brug tussen liberalen en socialisten is dan misschien toch interessanter. Wijze lessen over een brugfunctie zijn inmiddels geleerd. Wie de gesprekken met de ex-bewindslieden van D'66 leest, zou willen verwijzen naar de uitspraken van Drees sr, die na zijn veel langere ervaring zei: 'Ik heb veel illusies moeten prijsgeven, maar mijn idealen nooit.' Het kan een troost zijn voor de Democraten na hun ruw verstoorde droom.

Den Haag, maart 1983, Joris Backer